DOI: 10.11649/sm.2418

Slavia Meridionalis 21, 2021
Article No.: 2418

Citation:
Исса, К. (2021). „Преходен“ език на юг от Екватора: Предефиниране на езика на българските емигранти в Австралия въз основа на предаването му между поколенията. *Slavia Meridionalis*, *21*, Article 2418. https://doi.org/10.11649/sm.2418

Issa, K. (2021). "Prekhoden" ezik na iug ot Ekvatora: Predefinirane na ezika na bŭlgarskite emigranti v Avstraliia vŭz osnova na predavaneto mu mezhdu pokoleniiata. *Slavia Meridionalis*, *21*, Article 2418. https://doi.org/10.11649/sm.2418

Катя Исса

Университет по архитектура, строителство и геодезия, София
https://orcid.org/0000-0002-5698-4390

„Преходен“ език на юг от Екватора. Предефиниране на езика на българските емигранти в Австралия въз основа на предаването му между поколенията

В своето динамично развитие социолингвистиката заема множество понятия от дескриптивната лингвистика и от класическата социология и създава нови понятия, които оформят през годините нейния терминологичен апарат. Изначалната постановка на дисциплината, че общественото развитие е същностен фактор и лежи в основата на измененията във всички езикови нива, се разгръща и запълва пространствата, дефинирани териториално и социално; прекрачва, заличава и премества граници, успоредно с политическите промени в света; развива се с темповете на променящото се ново време и перманентно фиксира динамиката на измененията в социалната комуникация на XXI век. Новите технологии днес налагат глобалното общуване и този процес – добър или лош – е много

This work was supported by the Bulgarian Ministry of Education and Science.
Competing interests: no competing interests have been declared.
Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences.

бърз и активен. Съвременното поколение е единно в културата си, повсеместно си служи с глобалния английски, а владеенето от страна на емигрантите на повече от един език се възприема като положително и се дефинира еднакво от множеството социолингвистични поддисциплини в познатите изследвани сфери и в новите тематични области. В границите на Европейския съюз термините ‘мултилингвизъм’ и ‘плурилингвизъм’ са ключови във всички официални документи, свързани с езикови въпроси. За съжаление, те почиват на принципа за плурализъм на културите, който признава тяхната уникалност и несводимост една към друга, и тази привидна или реална невъзможност за адекватен прочит на една култура през другата създава колебания в избистрянето на смисъла на емигрантския език. В същото време противоречията между възможността за взаимно разбиране посредством глобалния език и невъзможността за проникване в допонятийните нива на родния, ако не е първи по степен на владеене, между традицията за запазване на наследствения език на предците и новаторството, предполагащо познаване на поне още два езика, между стремежа да се приеме модерното и осъществеността на идентифициране с родното, пораждат нова концепция в езикознанието, преосмисляне на понятията по нов начин. Въпросите за застрашените и изчезващите езици например, за езиковия геноцид, защитата на многообразието, малцинствените езици, заплашените езикови общности, би- и многоезичието при емигрантите се коментират с различни термини в еднакъв контекст. Успоредно с промяната на нагласите към езиковите облици, водещи до техните изменения, на различните предпочитания от страна на различните класи и съсловия, предопределящи употребата или изоставянето на отделни фрагменти или на цели езици, се променят и социолингвистичните термини, с които се дефинират езиците. Разработването на нови технологии, признак на новата модерност на нашия век, отварянето на физическите граници, прехвърлянето на много социални явления във виртуалното пространство, където поставянето на граници е на практика игнорирано, а границите на културната глобализация очертават съвсем различни и нови предизвикателства пред обществата, води до необходимост от идентифициране на новите явления и от преосмисляне на стари концепции в хуманитаристиката.

Социолингвистиката не прави изключение. Само тя (от лингвистичните дисциплини в България) предефинира названията, след като проследи урбанизацията на населението и отчете промените в територи-

алните диалекти, констатира и описа междинните говорни състояния на различните прослойки и въведе нови понятия като ‘региолекти’, ‘градски наддиалекти’ (акролекти), ‘мезолекти’, образувани чрез задължителната диглосия и подчинени на диктата на общественото мнение. В българската социолингвистика се появиха и трудове, отнасящи се до езиковата политика на България, до ролята на държавата при оформянето на езиковата ситуация, фаворизирането на определена книжовна формация, кодифицирането на непрекъснато променящите се езикови норми, подкрепени институционално от училището и медиите, образуващи държавния книжовен стандарт като принципно средство за комуникация.

Тук ще коментирам езика на българската емигрантска общност в Австралия въз основа на теренно проучване, проведено в град Сидни през 2016 г. Целта на мащабното изследване е да проследи измененията върху родния език на българските емигранти в Сидни, Австралия чрез проучване на българската езикова ситуация там (Исса, 2017, 2018a, 2018b, 2018c, 2019b, 2019c, 2020a, 2020b) и да установи деформациите в езика на българските емигранти, предизвикани от заобикалящата англоезична среда, интерференциите с посока от английски към български, използването на езика ни само като домашен, поставянето му в диглосни отношения като нисък език към високия английски, забравянето му от по-младите българи и незнаенето му от родените там деца на български семейства. Идеята е изследването да провокира българското езикознание за аналогични проучвания навсякъде по света, където живеят българи. В изследването участват 80 респонденти, разделени на три поколенчески групи, проучвани чрез анкети, интервюта и множество тайни записи на терен, направени чрез включено наблюдение, за да се регистрират отклоненията от българоезичните елементи в речта им и замяната им с англоезични. Резултатите от социолингвистичния сондаж са в процес на обработка и ще бъдат представени в транскрибиран вид в книга. Въз основа на досега с обработените материали се установява, че българският език на изследваните лица може да се назове с опорното понятие ‘интердиалект’, което означава смесен, междинен език. По отношение на съвременния облик на българската езикова ситуация у нас се предпочита терминът ‘мезолект’, дефиниран като „интердиалектът на урбанизирани[те] бивши диалектни носители, които са отстранили най-контрастните маркери на родния си говор“ (Виденов, 2000, с. 160), но тук става дума за емигрантски език, част от многокодова комуникация предвид

обкръжението му от друг или други езици, с които е в постоянен контакт. Докато в еднонационалната държава (в случая България) междинността е позиционирана във вертикалата по признака „престиж“ и в нея се отчита съотношението висок (т.е. книжовен) към нисък език (диалект или акролект), българският език в чужбина е потопен в другоезичната среда на страната приемник. И дори да има (по междудържавна конвенция) юридически статут и междуличностно разбирателство (при обкръжение от типологично подобни езици), дори да е признат за малцинствен, той е подложен на същите процеси като диалектите: затихване на неговите функции, избледняване на употребите на български и замяната им с тези на официалния език, до достигане на цялостното му отшумяване за третото, дори за второто поколение емигранти. Средищното положение, в което се намира мезолектът, формиран в речта на урбанизиращите се маси на територията на страната, е временно, тъй като мезолектът се приближава в идиолекта на говорещия (успоредно с увеличаване на образователния му ценз) към книжовния език. Това издига неговия статут. Същото (средищно) положение на българския език, смесен с чуждия в процеса на усвояването му от първото поколение емигранти, създава подобно междинно говорно състояние в комуникацията на българите, живеещи в чужбина, но това води до все по-често използване на фрагменти от чуждия език, до изоставяне на елементи и цели конструкции от родния български, до пълното му игнориране от комуникативния континуум, последвано от постепенното му забравяне, замяната му с официалния за страната приемник език, за което също има термин – ‘езикова смърт’. Междинното състояние на езика в този процес е наричано в българското езикознание най-често „смесен“ език, „смесен в условията на билингвизъм“ (Кочева, 2017, с. 187) въз основа на взаимодействията вътре в говорните общности, на интерференциите в двата контактуващи езика, наречени от авторката ‘транзитиви’, проявяващи се в различна степен в различните комуникативни ситуации. Постепенно терминът ‘смесен език’ се превръща в пълен синоним на „междинен“ и е предпочитан от нашата социолингвистика. За изследваната емигрантска общност в Сидни обаче той не е достатъчен, защото се отнася само за средното от трите изследвани поколения български емигранти. Принудени да превключват непрекъснато кода, да използват на работното място чуждия език, а вкъщи българския, представителите на средното поколение допускат в речта си множество интерференции,

чрез които елементи от първия език (български) влизат в структурата на езика цел (английски), „т.е. на втория език, или елементи от втория се видоизменят и разместват така, че не съответстват на системата му“ (Виденов, 2000, с. 218). В интерактивната, наричана още ситуативна социолингвистика, се изследват предимно такива хибридни конструкции, в които вследствие на неовладяната система на втория език, както и на стремежа да се избягва системата на първия, се получават множество смесвания.

Съвременната българска езикова ситуация в общността на българските емигранти в Сидни има по-различен облик. Поколението, което се занимава и с превключването на кода, и със стратегиите на употребите на дискурса, говори наистина смесен език, вписващ се изцяло в гореспоменатата дефиниция, но изследваните поколения в Сидни са три. Те заедно образуват групата на изследваните лица, част от българската емигрантска общност в Сидни, която наричам АБВ. Не случайно избирам акроним за нейното означаване – АБВ – първите букви от нашата азбука. Целевата група не е единна в социално, професионално или друго отношение, въпреки че представлява общност от българи. Наричам ги АБВ група не защото съм заела абревиатурата от някоя политическа партия (има такава в българското политическо пространство, но това не е важно), нито от електронната поща с най-голям брой потребители. Заемам абревиатурата от „АзБукиВеди“ на светите братя Кирил и Методий, защото основният критерий, по който ги включвам, е български произход, принадлежност към българския народ, което отпраща към владеене или желание за владеене на нашето „четмо“ и „писмо“, на нашето Слово, на говоренето поне на нашия език „свещен“. Идентификацията им като българи е хомогенизиращият признак на групата. Обратно, диференциращият ѝ признак (и това превръща АБВ в акроним) е възрастта, която разделя информаторите на три подгрупи – съответно А, Б и В.

Подгрупа А се състои от лица от 5-годишна до 25-годишна възраст, 33 на брой. Налице е голяма възрастова амплитуда в самата подгрупа: това са децата на приятелите на семейството, в което гостувах за два месеца, и от училището, Българското неделно училище в Сидни, където преподавах шест поредни недели и извърших голяма част от включеното наблюдение на речта им чрез тайни записи в часовете. Затова групата може да бъде отбелязвана и със синонима „ученици“, моите ученици от училището и децата на изследваните семейства в ученическа и сту-

дентска възраст. Това е най-важният кръг от информаторите, защото българският език при нея (с много малки изключения) или липсва тотално, или се владее на незадоволително ниско ниво, и/или е подложен на родноезикова интерференция (английска родноезикова, особено при родените в Австралия) до такава степен, че не се разбира. Ако разчитаме на тези наши сънародници да запазят българския език жив на територията на Острова, значи не сме наясно какво разочарование ни предстои. От друга страна, работата с тях, с тези от тях, които искат да научат езика на родителите си, е най-важната причина за провеждането на това изследване. Заради тях всъщност се извърши самото проучване. Затова те са най-важната съставка на групата АБВ, първата съставка – А – означава „азбукарчета“, както са били наричани през Възраждането – с надеждата от техните успехи и желание да научат български да се възроди изчезващият български език, националното самочувствие на българите и по-доброто им бъдеще. Логично техният език не може да се дефинира като смесен или междинен. Техният роден език, първи по степен на владеене и употреба, е английският.

Втората съставка на групата АБВ включва средното поколение (37 души), натоварено с най-много отговорности и предпочитано от наблюдателите на почти всеки социолингвистичен терен. Наричам я подгрупа Б – „билингви“. Това са хората, използващи активно и двата езика: за възпитанието на децата и за комуникация с родителите – единия, за професионална реализация и обществени изяви – другия. Тези изследвани лица непрекъснато превключват кода дори в рамките на семействата си поради предпочитанията на собствените им деца да говорят на австралийски английски език или поради това, че децата не владеят в достатъчна (или в никаква) степен български. Получената пъстра смесица от варианти на двата езика прилича на „вавилонско стълпотворение“ в рамките дори на едно единствено семейство, особено такова, в което живеят и възрастните родители, а в някои семейства стълпотворението на разноезикови фрази е в речта на съпрузите, дори когато говорят помежду си и около тях няма нито деца, нито родители. Билингвите дотолкова са свикнали със смесения език, че го използват и в разговор с партньора си, който има същите функции. Т.е., и той е принуден да превежда, разграничава, възпитава, препредава информация от родителите на децата и обратно, едновременно с осигуряване на издръжката на отказващите да комуникират адекватно помежду си, с тяхното

изхранване, лекуване, образоване, развлечения и всестранен комфорт. Когато говорят помежду си с приятели билингви, представителите на тази подгрупа по навик трескаво и непрекъснато не престават да превключват кодовете. Те са благодатни за изследване, защото интерференциите в тяхната реч дават най-добра представа за това къде точно най-напред „атакува“ езикът на заобикалящата ги чуждоезикова среда, кога започват да се появяват интерференции, може ли да се очакват деформации върху нашия език, предизвикани от английския, с каква честотност се проявяват в непринудената им реч и в каква степен го застрашават. В адаптациите на участниците към ситуацията в един такъв диалог често се появяват неочаквани засечки. Случва се слушащият да разбере нещо различно от това, което говорещият има предвид, независимо че и двамата са билингви, използващи и български, и английски. Възрастовата амплитуда на подгрупа Б също е голяма, дори двойно по-голяма от тази на подгрупа А – от 25 до 65 години.

Билингвите в Сидни имат заслужено високо самочувствие. Билингвизмът на повечето от тях е пълен, а на онези, при които е частичен, им трябва много малко време да се усъвършенстват. Ние, българите, лесно учим езици. Повечето от анкетираните заявяват, че са знаели английски език, преди да пристигнат в Сидни, т.е. техният билингвизъм е бил изкуствен (по терминологията на Вайнрайх, 1979), който нарича изкуствен билингвизма, придобит посредством учебници и уроци), но вследствие от живота в австралийското общество се е превърнал или е на път да се превърне в естествен предвид интензитета на контактите в другоезичната среда. Езикът на билингвите с основание може да се нарече смесен, предимно на лексикално ниво. Въпреки всички констатации, направени в хода на проучването, за отклонения и затихващи функции на някои елементи от българския език на билингвите в Сидни, които са закономерни и очаквани, ще споделя приятната си изненада от това, че фонетичната и морфологичната система при изследваните лица е почти непокътната, т.е. същината на българския у повечето билингви от група Б е неподвластна на атаките на английския. Изключения прави, освен лексиката, обърнатият на места синтаксис, а също и прикачването на български наставки към английски корени в някои глаголи, което води до деформации в цялостното речево поведение в новата среда. Като цяло обаче българският им език е жив, жилав и издръжлив.

Третата съставка на групата АБВ е подгрупа В – „възрастни“. Имам предвид баби и дядовци (те са само 10 души), заминали на юг от Екватора, за да отгледат внуците си и да останат завинаги след това за отглеждане от децата си. Поколението на възрастните не се състои само от баби и дядовци. Освен на възрастни родители без социални изяви, попаднах и на политически имигранти от преди половин век, чийто език и житейска мъдрост сами по себе си са интригуващи и достойни за отделно изследване. Особено интересни са отговорите във взетите от тях интервюта (Исса, 2019а). Попаднах и на реализирани в обществото имигранти на достолепна възраст, емигрирали в началото на прехода, но тяхното речево поведение (и на първите, и на вторите) ги причислява към подгрупата на билингвите. Затова в погрупа В включвам само бабите и дядовците, които нямат нито професионална, нито социална реализация, единствените им контакти са в семейна среда, а единственият език, на който комуникират, е българският. Тяхната помощ и самото им присъствие във всички изследвани семейства се оказа главната, може да се каже и единствената, причина за владеенето на български език от страна на децата. Интерференции от английския език в техните идиолекти не се откриват. Откриват се обаче интересни отклонения от българския езиков стандарт, свързани с времето, преживяно в чуждата страна, по-точно с характерни за периода, през който са живели в България, особености на разговорната реч в нашата страна. В семействата им се е капсулирал езиков вариант, типичен за съответния период в България. В тяхната реч има маркери, чрез които освен че безпогрешно се разпознава откъде са, почти с точност се разпознава и откога са в чужбина. В разговорите се натъкнах на изрази от съвременното на периода на пристигане състояние на диалекта на родното им място, на региолекта, ако са имали социален живот преди това, на мезолекта, ако са се задържали и поработили в българския град, преди да емигрират. Разликата в говора на 65-годишните от този на 85-годишните беше като цветна фотография, противопоставена на черно-бяла остаряла снимка. Каквито и отклонения да регистрирах в говора на подгрупа В, те бяха само в рамките на българския език, съответно и той не може да се нарече смесен.

Оказа се, че възрастовата диференциация е дотолкова важна за изследването, че едва ли не всички останали признаци (социално-демографски маркери) се подчиняват на нея, а езикът на трите изследвани поколения е различен – английски (А), смесен (Б) и български (В). Това

затрудни особено много избора на единен термин, с който да бъде обозначен езикът на българските емигранти в Сидни. След не малко колебания, но категорично избрах понятието ‘преходен език’. Първоначалните ми колебания за този избор се основават на опасението от евентуална заблуда, тъй като с термина ‘преходни’ в нашето езикознание се обозначават (напълно неоснователно според мене) пограничните говори на българите от Западните покрайнини на България, намиращи се на територията на Сърбия. Тези говори от двете страни на границата, попаднали по силата на историческите обстоятелства в различни държави, където контактуват носителите на двата родствени езика (български и сръбски), по своята същност са интердиалектни (между типичните диалекти на двата езика), но в никакъв случай не са преходни. Нашите сънародници, които общуват безпроблемно и с българи, и със сърби, никъде не са ходили, никоя граница не са прекрачили, за да премине езикът ни в друго пространство и да се видоизмени във времето. Между нас и тях има само една граница, държавната, чието влияние се неутрализира от близостта (прилепналостта) на България до Сърбия.

Изборът на термина ‘смесен език’ приемам, че е валиден за Европа. Той не кореспондира с термина ‘малцинствен’, характерен за компактните затворени общности, каквито имаме в диаспората, тъй като те образуват малцинство. Макар в Европа да се намират и „стари“, и съвременни български емигранти, те не са и не са били, нито са имали претенции да бъдат, малцинство. Те се смесват с другите европейци с претенцията да са равни на тях и отстояват своята идентичност, включително с непрестанни борби за юридическа закрила на общността, за официално признаване на езика (на общността) и за развитие на културни връзки между България и другата държава. И въпреки че днес, в глобализиращия се свят, езикът на първичната принадлежност се движи в същата посока, както в Австралия за първото поколение емигранти – от смесен към езика на страната приемник – в Европа ние сме европейци, смесени с други европейци, заплашени по един и същи начин от глобалния английски, който между другото не е първи за нито една страна в Европейския съюз. Независимо от това ние се надяваме, че в новите „Съединени европейски щати“ ще се намери щатно място и за нас, стига да покрием най-сетне критериите за присъединяване към Шенген.

Терминът ‘преходен език’ за съвременните български емигранти в Сидни кореспондира с названието „преход“, което използваме за

периода след падането на социалистическия режим в нашата страна. Тъй като под „съвременни емигранти“ имам предвид напусналите страната след 1989 г., по времето на прехода, характерен с многоаспектни политически, икономически и духовни промени, тъй като именно преходът отприщи емиграцията и тя придоби вида, който има в момента, и специфичният език, използван от нея, има (поне в Сидни) наистина „преходни“ характеристики.

В Сидни видях как на практика се извършва преходът от националното ни битие и съзнание в наднационално и реално глобално. Емигрантите (билингвите), за разлика от емигрантите в Европа, които се смесват с другите глобализиращи се и опитващи се да копират американските модели европейци, попадат от другата страна на земното кълбо, където глобализацията е приключила като процес. Тя е факт. Те прескачат периода на адаптация към другоезичната среда, тъй като предварително знаят английски. Официалният език е един и никой не ги кара да учат още един, два или три. В същото време езикът на първичната принадлежност се признава и уважава и те намират време и желание да запазят в семейството комуникацията на родния български, ако и двамата съпрузи са българи. В огромната си заетост обаче, в професионалната и обществената си реализация, където комуникират само на английски, те бързо „прекрачват“ границите и навлизат в английски дискурс. Липсата на езикова бариера улеснява този процес. Превключването на кода – от първия език към втория, усвоен още преди да заминат за Сидни, е по-лесно, отколкото би било в неанглоезична среда, където да се превръщат постепенно и мъчително в полилингви, използващи английския като посредник. Затова и деформациите в речта им са по-малко. Вместо с английско-български взаимопрониквания, те ме изненадаха с „чисто“ превключване от и на български език, неподвижно застинал обаче на момента на тяхното пристигане в чуждата страна и изненадващо обагрен с толкова регионални особености от градската норма на родните им места, на младостта им, колкото в София никога не биха (и не са – тези, които познавам отпреди) допуснали. Отсъствието на диктата на българското обществено мнение ги е запратило при езика на родителите им, единствените им всекидневни събеседници на български език по скайп.

Когато се родят децата, домашният език се усвоява от тях и до 2–3-годишната им възраст е единствен. След това децата попадат в соци-

ума на детската градина, за кратко стават билингви, в училището преминават изцяло на английски и забравят български. Повечето родители не намират време и желание да се противопоставят на този процес. Разстоянието, преодолимо между България и която и да е европейска страна за час-два със самолет (ако например родителите се разболеят), тук е огромно, времето (сезонът) е обратен на нашия (следователно децата не могат да се изпратят при баба и дядо за лятна ваканция) и скоро английският език се превръща в единствен комуникативен код на семейството. Направена е огромна крачка напред към английския език. Ако си послужим с терминологията на танците, напр. в тангото, тя се равнява на две крачки.

С течение на времето (сезон след сезон) родителите в България остаряват и тъй като не може да се посещават често, „емигрират" на стари години – отиват при децата си и остават завинаги. В своя преход езикът на семейството (отново по терминологията на тангото) прави крачка назад: родителите не знаят английски. През годините те научават по няколко думи (най-много няколко изречения) на английски, децата, оставени на техните грижи – научават по няколко думи (най-много няколко изречения) на български, а средното поколение не престава да се върти в своя танц на превключване на двата кода и в този ритъм крачките наистина наподобяват танго – две напред (с децата и на работното място), една назад – с родителите.

Очаквам съвсем скоро езиковата ситуация в семействата с български баби и дядовци безвъзвратно да се промени. Когато в едно (не толкова далечно) бъдеще от България започнат да пристигат възрастни родители билингви (учили цял живот английски и ходили на бригади няколко пъти за по няколко месеца в САЩ и Великобритания), т.е., когато днешните студенти станат баби и дядовци, българският език може въобще и по никакъв начин да не се използва в австралийските домове на българските емигранти. Когато това се случи, XXI век дори няма да е отминал. Ако се вярва на прогнозите на социолингвистичната футурология, тогава в страната ни ще битува според позитивния сценарий (негативният е българският език да се претопи от глобалния английски) един контролиран българо-английски билингвизъм. Носителите на този билингвизъм с радост ще осъществяват контакти със своите внуци на английски, още преди да са се заселили завинаги при тях, а след заминаването си ще затвърдят тези контакти, за да не се чувстват отхвърлени от внуците, както

се чувстват в повечето семейства днес. Дори с децата си да продължат да говорят на български, и те, и децата им, които знаят, че родителите ги разбират и на английски, ще преминат към множество междинни състояния, ще създадат за известно време „семейни креолизирани езици“, докато неусетно не настъпи моментът, когато нископрестижният български, използван за известно време като миноритарен, вече няма да се говори от никого. В този процес задължителната за еднонационалната държава диглосия ще се появи на микрониво в семейството като предпочитана и въпреки че е лишена от задължителност в мултикултурното пространство на Австралия, ще се превърне в англоезична моноглосия с развити стилистични регистри, които вече възрастните билингви ще приемат и развиват, за да не се чувстват излишни в семейството.

Единствената утеха от тази прогноза е, че не сме само ние в това състояние: „Една четвърт от всички езици на света имат по около хиляда носители. Така например в Австралия от 250-те местни езици 100 не се говорят от нито един човек, т.е. преминали са в категорията на мъртвите езици, а още 100 са на път да ги последват. Под силните удари на английския език са и останалите 50, които в някои общности все още изпълняват функции в битовата сфера на най-възрастните“ (Виденов, 2013, с. 75). Съвсем естествено е да бъде направен опит за стопиране на този процес, както в Сидни, така и навсякъде по света: езикът на българската емиграция да остане жив, националната ни култура да запази своята специфика, да се предотврати опасността от изчезване на родния ни език, на националната ни култура и българските традиции, на историческата ни памет. Тъй като в новите общества комуникацията тече не на български, а на езика на страната приемник, тези нагласи са свързани с идеята българските емигранти по света да съумеят да бъдат едновременно глобални и локални. Това не е лесно, особено в Австралия. В Европа, както стана ясно, действа импулсът за развитие чрез европейското културно разнообразие, но не той, а близостта до България, предполагаща чести пътувания, бизнес и в двете държави, ваканции при баба и дядо; близостта между славянските езици, ако емиграцията е в славянска страна; създадените културни институции на многобройните ни емигрантски общности на континента, както и културните връзки между европейските държави, еднаквите цивилизационни насоки в ЕС и други екстралингвистични фактори предоставят възможности за по-дълго запазване на българския език. Въпреки това, дори в Европа, България като малка

държава изпитва силата на глобализацията и интеграционните процеси, свързани със замяната на езика с друг език.

В Сидни преходът към другия език завършва на ниво семейство след едно-две поколения: децата порастват и се изнасят от вкъщи, родителите се преселват в по-добрия свят. Преходният език обаче остава на ниво общност. Защото от България пристигат нови емигранти, извървяват същите крачки, езикът им преминава в ритъма на тангото, после прави крачки само напред, към английския, което значи езикова смърт. За щастие, смъртта на езика в семейството не значи тотален край на българския емигрантски език въобще или в съответния регион, а се отнася само за конкретното семейство. Както вече беше посочено, от България продължават да пристигат други семейства. Техният български език отначало е добър, после отслабва, после изчезва, но идват още и още. Целта на българското езикознание трябва да бъде запазване на езика ни колкото е възможно по-дълго за повече от две-три поколения, за да стане възможно застъпване, и всички новопристигнали, в случай че попаднат в организирани или случайни обединения със сънародници, да вливат в техния все още незабравен, но обеднял и остарял български език соковете на нови фрагменти, възникнали в България след заминаването на първите, но съставящи важна част от социолекта на вторите.

Голяма част от емигрантите, чиито идеолекти изследвах в Сидни, имат към българския език положителни родолюбиви нагласи, но нямат воля и търпение да ги реализират. В отговорите си в анкетите и интервютата те декларират желанието си да запазят българското, заявяват, че имат в новите си домове български символи, че празнуват българските празници, че носят мартеници, народни носии и български знамена на масови събирания. Дори това да е вярно, то не може да гарантира съхранена родова памет в емиграция. Националните символи не са достатъчни за трайна идентификация с българския етнос. Те пазят само паметта за страната на предците и може да доведат най-много до деклариране на произход. Единствено езикът пази живота на етноса. Живият език, бил той и преходен, е залог за съхранение на родовата идентичност.

Преходният език е предизвикателство за българското езикознание, мащабен тест, на който то засега претърпява провал. Преходният език е като периода на прехода, който изненада нашите езиковеди и те не отчетоха елементите на разговорния език, освободен от табутата, съборил преградите и забраните и осъществил многостранни промени в стилис-

тичната си конфигурация. Динамиката в българското речево поведение от периода на прехода е равнозначна на динамиката, с която функциите на езика зад граница отмират. Ако не улови алгоритъма на този процес и не отчете степента на деформиране и степента на забравяне на българския емигрантски език в различните точки на света, където живеят българи, и на този тест българското езикознание рискува „да получи двойка“. В случай че се справи със задачата, езикознанието може да намери начин за запазване на езика по-дълго време и това може да стане в училището. Ако децата, родени в чужбина, или напуснали в предучилищна възраст България, посещават българско училище, те за по-голям период от време (и в по-висока степен) имат шанс да говорят български. И това време изтича, то не е безкрайно, за разлика от нормалното астрономическо време, но е циклично: на мястото на успешния випуск в българското училище идва нов випуск; той завършва и напуска; после (в друго време) идва нов. Колкото повече се отдалечава с годините дистанцираността от българската езикова среда на емигрантите по света, колкото по-далечно е мястото, каквото е Сидни, толкова по-предвидими са нерадостните резултати, установени за преходния език от предложения тук социолингвистичен алгоритъм. Докато е жив обаче, езикът, макар и преходен, гарантира непреходните вечни ценности, които българският народ притежава. Социолингвистиката е в състояние да ги запази и в Сидни, а езикът ни – от прехождане на другата страна под Екватора да трансформира бъдещето си в прохождане в глобалното социално пространство.

БИБЛИОГРАФИЯ

Вайнрайх, У. (1979). *Языковые контакты* (Ю. А. Жлуктенко, Trans.). Вища школа.

Виденов, М. (2000). *Увод в социолингвистиката*. Делфи.

Виденов, М. (2013). *Езиковедски щрихи и етюди*. МСД.

Исса, К. (2017). Български език на юг от Екватора: Лингвистични и културологични аспекти. In *Чуждият език и съвременното висше образование: Сборник с доклади от VIII международна научна конференция. Варна* (pp. 150–157). [n.p.].

Исса, К. (2018a). Алгоритъмът на отродяване на българските емигранти – от Австрия до Австралия. *Езиков свят*, *16*(2), 40–53.

Исса, К. (2018b). Български език в чужбина – съхранение на народностната ни памет. In *Българският език – древен, съвременен, единен: Сборник от научна конференция в памет на проф. д.ф.н. Благой Шклифов* (pp. 319–330). Институт за български език, БАН.

Исса, К. (2018c). Нагласи на днешните български емигранти към родния език и родното образование. *Slavica Lodziensia*, *2*, 185–196. https://doi.org/10.18778/2544-1795.02.18

Исса, К. (2019a). *Езиковите контакти на българските бежанци в Австралия* [Lecture]. Международната конференция „От слово към действие: разкази и репрезентации“ на Факултета по славянски филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, София.

Исса, К. (2019b). Противоположни тенденции в езика на билингвите в процеса на превключване на кодове. In В. Мичева, Д. Благоева, С. Колковска, Т. Александрова, & Х. Дейкова (Eds.), *Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 14–15 май 2019 година)* (pp. 273–280). Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“.

Исса, К. (2019c). Процесът на разбългаряване в процеса на емиграция. In *Българистични четения – Сегед 2019: Международна научна конференция Сегед, Унгария, 13–14 юни 2019 г.* (pp. 135–143). JATEPress.

Исса, К. (2020a). Българският емигрантски език през XIX и през XXI век: Прилики и разлики. *Език и литература*, *2020*(3–4), 48–69.

Исса, К. (2020b). Морфологични деформации и словообразувателни тенденции в езика на българските емигранти в Австралия. In В. Мичева, Д. Благоева, М. Витанова, М. Цибранска, С. Колковска, & Т. Александрова (Eds.), *Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София 2020)* (Vol. 1, pp. 133–142). Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“.

Кочева, А. (2017). *Смесеният език на виенските българи*. Институт за български език, БАН.

BIBLIOGRAPHY

(TRANSLITERATION)

Issa, K. (2017). Bŭlgarski ezik na iug ot Ekvatora: Lingvistichni i kulturologichni aspekti. In *Chuzhdiiat ezik i sŭvremennoto visshe obrazovanie: Sbornik s dokladi ot VIII mezhdunarodna nauchna konferentsiia. Varna* (pp. 150–157). [n.p.].

Issa, K. (2018a). Algoritŭmŭt na otrodiavane na bŭlgarskite emigranti – ot Avstriia do Avstraliia. *Ezikov sviat*, *16*(2), 40–53.

Issa, K. (2018b). Bŭlgarski ezik v chuzhbina – sŭkhranenie na narodnostnata ni pamet. In *Bŭlgarskiiat ezik – dreven, sŭvremenen, edinen: Sbornik ot nauchna konferentsiia v pamet na prof. d.f.n. Blagoĭ Shklifov* (pp. 319–330). Institut za bŭlgarski ezik, BAN.

Issa, K. (2018c). Naglasi na dneshnite bŭlgarski emigranti kŭm rodniia ezik i rodnoto obrazovanie. *Slavica Lodziensia*, *2*, 185–196. https://doi.org/10.18778/2544-1795.02.18

Issa, K. (2019a). *Ezikovite kontakti na bŭlgarskite bezhantsi v Avstraliia* [Lecture]. Mezhdunarodnata konferentsiia "Ot slovo kŭm deĭstvie: razkazi i reprezentatsii" na Fakulteta po slavianski filologii na Sofiĭskiia universitet "Sv. Kliment Okhridski", Sofiia.

Issa, K. (2019b). Protivopolozhni tendentsii v ezika na bilingvite v protsesa na prevkliuchvane na kodove. In V. Micheva, D. Blagoeva, S. Kolkovska, T. Aleksandrova, & Kh. Deĭkova (Eds.), *Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsiia na Instituta za bŭlgarski ezik "Prof. Liubomir Andreĭchin" (Sofiia, 14–15 maĭ 2019 godina)* (pp. 273–280). Izdatelstvo na BAN "Prof. Marin Drinov".

Issa, K. (2019c). Protsesŭt na razbŭlgariavane v protsesa na emigratsiia. In *Bŭlgaristichni cheteniia – Seged 2019: Mezhdunarodna nauchna konferentsiia Seged, Ungariia*, 13–14 iuni 2019 g. (pp. 135–143). JATEPress.

Issa, K. (2020a). Bŭlgarskiiat emigrantski ezik prez XIX i prez XXI vek: Priliki i razliki. *Ezik i literatura*, *2020*(3–4), 48–69.

Issa, K. (2020b). Morfologichni deformatsii i slovoobrazuvatelni tendentsii v ezika na bŭlgarskite emigranti v Avstraliia. In V. Micheva, D. Blagoeva, M. Vitanova, M. TSibranska, S. Kolkovska, & T. Aleksandrova (Eds.), *Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsiia na Instituta za bŭlgarski ezik "Prof. Liubomir Andreĭchin" (Sofiia 2020)* (Vol. 1, pp. 133–142). Izdatelstvo na BAN "Prof. Marin Drinov".

Kocheva, A. (2017). *Smeseniiat ezik na vienskite bŭlgari*. Institut za bŭlgarski ezik, BAN.

Vaĭnraĭkh, U. (1979). *IAzykovye kontakty* (IU. A. Zhluktenko, Trans.). Vyshcha shkola.

Videnov, M. (2000). *Uvod v sotsiolingvistikata*. Delfi.

Videnov, M. (2013). *Ezikovedski shtrikhi i etiudi*. MSD.

Język „przejściowy" na południe od równika. Redefinicja języka bułgarskich imigrantów w Australii na podstawie jego przekazu międzypokoleniowego

W aparacie terminologicznym socjolingwistyki istnieje wiele pojęć, zarówno jednoznacznych, jak i nie w pełni jednoznacznych, odnoszących się do języka niebędącego językiem prymarnym różnych grup społecznych. Zgodnie z najnowszymi tendencjami w nauce europejskiej bułgarska socjolingwistyka określa język bułgarskich emigrantów na całym świecie z wykorzystaniem terminów proponowanych w pracach teoretycznych znanych autorów lub szkół zajmujących się emigracją z punktu widzenia socjolingwistyki. Proponowany tekst stanowi próbę przedefiniowania wszystkich tych pojęć i sprowadzenia ich do ujęcia, w którym

wskazuje się na dziedziczony przez emigrantów język bułgarski jako czynnik wyróżniający społeczność bułgarskich imigrantów w Australii od strony językowej.

Słowa kluczowe: bułgarscy emigranci w Sydney, język przejściowy, przekaz międzypokoleniowy, zanikanie języka, konwersja językowa

A "Transitional" Language South of the Equator: Redefining the Language of Bulgarian Immigrants in Australia Based on Its Transmission Between Generations

In the terminological apparatus of sociolinguistics, there are many unambiguous and ambiguous concepts that refer to the non-first language of different social groups. In line with the new European tendency, Bulgarian sociolinguistics names the language of Bulgarian emigrants around the world using terms offered in the theoretical papers of famous authors or schools working in the field of sociolinguistic emigration. The text proposed here is an attempt to redefine all these concepts and summarize them into one which indicates the hereditary Bulgarian emigrant language that is characteristic of the language of the Bulgarian immigrant community in Australia.

Keywords: Bulgarian expat community in Sydney, transitional language, intergenerational transmission, language disappearance, linguistic conversion

Notka o autorce

Katya Grozeva Issa (katyaissa@abv.bg) – doktor, pracuje jako adiunkt na Uniwersytecie Architektury, Inżynierii Lądowej i Geodezji w Sofii. Autorka książek: *На изток от Драгоман* (2012), *Езиково и сградостроителство* (2012), *Bulgarian language textbook for foreigners: We discover the Bulgarian language ourselves* (https://onlinebulgarian.com, 2018). Opublikowała ponad sto pięćdziesiąt tekstów naukowych: artykułów, opracowań, recenzji i opinii. Członkini Międzynarodowego Towarzystwa Socjolingwistycznego i sekretarz naukowy Sekcji Nauk Filologicznych Związku Naukowców Bułgarii. Zainteresowania naukowe: socjolingwistyka, emigracja, psycholingwistyka, kultura językowa,

socjonomastyka, metodyka nauczania języka bułgarskiego jako języka obcego, jako języka ojczystego i jako drugiego języka ojczystego Bułgarów urodzonych za granicą, terminologia, kontrastowe badania między językiem bułgarskim a arabskim.

Katya Grozeva Issa (katyaissa@abv.bg) – PhD, works as associate professor at the University of Architecture, Civil Engineering and Geodesy in Sofia. Author of the following books: *На изток от Драгоман* [East of Dragoman, 2012], *Езиково и сградостроителство* [Language and Building Construction, 2012]; *Bulgarian language textbook for foreigners: We discover the Bulgarian language ourselves* (https://onlinebulgarian.com, 2018). She has published over one hundred and fifty publications: articles, studies, reviews and opinions. Membership in scientific organizations: International Sociolinguistic Society and Scientific Secretary of the Philological Sciences Section of the Union of Scientists in Bulgaria. Scientific interests: sociolinguistics, emigrantology, psycholinguistics, language culture, socionomastics, methodology of teaching the Bulgarian language as a foreign language, as a native language, and as a second native language to Bulgarians born abroad, terminology, contrastive studies between Bulgarian and Arabic.

Publication History: Received: 2020-09-30; Accepted: 2021-03-01; Published: 2021-12-23